BADIIY TARJIMANING O‘ZIGA XOS MUAMMOLARI: NAZARIY ASOSLAR VA AMALIY YONDASHUVLAR

Muallif: ***Qosimjonova Madinabonu****, Gid hamrohligi va turizm fakulteti, 101-guruh (tarjima nazariyasi) talabasi*

Ilmiy rahbar: ***Abdurahmonov To‘raxon Saydullayevich***

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada badiiy tarjimaning o‘ziga xos muammolari nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Badiiy tarjima ilmiy yoki rasmiy matn tarjimasidan farqli ravishda nafaqat aniqlikni, balki obrazlilik, ohang va his-tuyg‘uni saqlashni ham talab etadi. Tadqiqotda realiyalar va milliy koloritni berish, frazeologizmlar va maqollarni tarjima qilish, so‘z o‘yini va ritmni saqlash hamda muallif uslubini yetkazish kabi asosiy muammolar ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, tarjimada asliyatga sodiq qolish (begonalashtirish) va o‘quvchiga moslashtirish (o‘zlashtirish) strategiyalari yoritilib, tarjimon shaxsining va ikki tilni hamda madaniyatni chuqur bilishning ahamiyati asoslanadi. Maqola oxirida tarjimonlik mahoratini oshirish bo‘yicha amaliy takliflar beriladi.

Kalit so‘zlar: badiiy tarjima, realiya, milliy kolorit, frazeologizm, so‘z o‘yini, muallif uslubi, begonalashtirish, o‘zlashtirish, tarjimon mahorati.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются специфические проблемы художественного перевода в теоретическом и практическом аспектах. В отличие от перевода научных и официальных текстов, художественный перевод требует не только точности, но и сохранения образности, тона и эмоционального воздействия оригинала. В исследовании анализируются основные трудности: передача реалий и национального колорита, перевод фразеологизмов и пословиц, сохранение игры слов и ритма, а также воспроизведение индивидуального

стиля автора. Освещаются стратегии верности оригиналу (остранение) и адаптации к читателю (освоение), обосновывается значение личности переводчика и глубокого знания двух языков и культур. В заключение предлагаются практические рекомендации по повышению переводческого мастерства.

Ключевые слова: художественный перевод, реалия, национальный колорит, фразеологизм, игра слов, стиль автора, остранение, освоение, переводческое мастерство.

ANNOTATION

This article examines the specific problems of literary translation from theoretical and practical perspectives. Unlike the translation of scientific or official texts, literary translation requires not only accuracy but also the preservation of imagery, tone, and emotional effect. The study analyzes the main challenges: rendering culture-specific items (realia) and national colour, translating idioms and proverbs, preserving wordplay and rhythm, and conveying the author's individual style. It also discusses the strategies of fidelity to the source text (foreignization) and adaptation to the target reader (domestication), and substantiates the importance of the translator's personality and deep knowledge of both languages and cultures. The article concludes with practical recommendations for improving translators' professional skills.

Keywords: literary translation, realia, national colour, idiom, wordplay, author's style, foreignization, domestication, translator's competence.

Badiiy tarjima — bir xalqning adabiy-estetik merosini boshqa xalqqa yetkazuvchi eng muhim vositalardan biri. U oddiy so‘zma-so‘z almashtirish emas, balki asarning mazmuni, ruhi va badiiy ta’sirini yangi til muhitida qayta yaratish san’atidir. Aynan shu sababli badiiy tarjima tilshunoslik, adabiyotshunoslik va

madaniyatshunoslik tutashgan nuqtada turuvchi murakkab ijodiy faoliyat sifatida e'tirof etiladi.

Tarjima nazariyasi sohasida badiiy tarjimaning muammolari doimo dolzarb mavzu bo'lib kelgan. Chunki har bir til o'z olamni idrok etish tarzi, tarixiy tajribasi va milliy qadriyatlarini aks ettiradi; bu xususiyatlarni boshqa tilga ko'chirishda esa tarjimon ko'plab to'siqlarga duch keladi.

Tadqiqotning maqsadi — badiiy tarjimaga xos asosiy muammolarni aniqlash, ularning kelib chiqish sabablarini tahlil qilish hamda tarjimonlik mahoratini oshirish yo'llarini ko'rsatib berishdan iborat.

Maqsadga erishish uchun quyidagi **vazifalar** belgilandi: badiiy tarjimaning mohiyati va o'ziga xosligini yoritish; tarjimadagi asosiy muammolarni tasniflash; tarjimon shaxsi va tarjima strategiyalarining o'rnini aniqlash; amaliy xulosa va takliflar ishlab chiqish.

1. Badiiy tarjimaning mohiyati va o'ziga xosligi

Ilmiy yoki rasmiy matn tarjimasidan farqli ravishda, badiiy tarjimada aniqlik bilan birga obrazlilik, ohang va his-tuyg'uni saqlash talab etiladi. Ilmiy matnda asosiy vazifa axborotni to'g'ri yetkazish bo'lsa, badiiy matnda o'quvchiga ta'sir etish, estetik zavq berish va asar ruhini aks ettirish ham muhim hisoblanadi.

Shu sababli tarjimon bir vaqtning o'zida **o'quvchi** (asarni chuqur anglovchi), **tadqiqotchi** (til va madaniy ma'lumotlarni tahlil qiluvchi) va **ijodkor** (asarni yangi tilda qayta yaratuvchi) vazifasini bajaradi. Bu uch rolning uyg'unligi badiiy tarjimani oddiy lingvistik jarayondan ijodiy faoliyat darajasiga ko'taradi.

2. Badiiy tarjimadagi asosiy muammolar

Amaliyotda badiiy asarlarni tarjima qilishda quyidagi muammolar eng ko'p uchraydi.

2.1. Realiyalar va milliy koloritni berish. Milliy taomlar, urf-odatlar va tarixiy tushunchalarning ikkinchi tilda muqobili bo‘lmasligi sababli tarjimon izoh, transliteratsiya yoki mos analog tanlashga to‘g‘ri keladi. Masalan, o‘zbek tilidagi *palov*, *choyxona*, *mahalla* kabi so‘zlar boshqa tillarda aynan mos tushunchaga ega emas. Transliteratsiya milliy koloritni saqlaydi, biroq o‘quvchi uchun tushunarsiz bo‘lib qolishi mumkin; izoh esa tushunarlilikni oshiradi, ammo matn ravonligini buzishi ehtimoli bor. Mos analog tanlash esa asl ma’noni biroz o‘zgartirib yuborishi mumkin. Shuning uchun tarjimon har bir holatda matn vazifasi va o‘quvchi auditoriyasini hisobga olib qaror qabul qilishi lozim.

2.2. Frazeologizmlar va maqollar. Iboralar o‘zining obrazli tuzilishi bilan bog‘liq bo‘lgani uchun ularni so‘zma-so‘z o‘girish ma’noni buzadi; bunday hollarda ekvivalent yoki tavsifiy tarjima qo‘llanadi. Masalan, ingliz tilidagi *“it is raining cats and dogs”* iborasini so‘zma-so‘z tarjima qilish kulgili va mazmunsiz natija beradi; uni o‘zbek tilidagi “chelaklab quyyapti” kabi mos ekvivalent bilan berish to‘g‘riroqdir. Ekvivalent topilmasa, iboraning ma’nosi tavsifiy usulda ochib beriladi.

2.3. So‘z o‘yini va ritm. She’riy asarlarda qofiya, vazn va ohangdorlikni saqlash mazmunni saqlashdan ham murakkab vazifaga aylanadi. So‘z o‘yini ko‘pincha so‘zning shakl va ma’no jihatdan o‘ziga xos xususiyatlariga tayanadi, shu bois uni boshqa tilda aynan takrorlash deyarli mumkin emas. Bunday holatlarda tarjimon mazmun va shakl o‘rtasida muvozanat topishga, ba’zan esa o‘yinni boshqa o‘rinda, boshqa vositalar bilan qayta yaratishga majbur bo‘ladi.

2.4. Muallif uslubi va individual ovoz. Har bir yozuvchining o‘ziga xos til qurilishi, jumla ritmi, obraz yaratish usuli mavjud bo‘lib, tarjimon uni yo‘qotmasdan yetkazishi lozim. Tarjimada muallif uslubining silliqlashib ketishi, ya’ni turli yozuvchilar asarlarining bir xil ohangda yangrashi — badiiy tarjimadagi jiddiy kamchiliklardan biridir.

3. Tarjimon shaxsi va tarjima strategiyalari

Tarjimada ikki asosiy yo‘nalish mavjud: asliyatga sodiq qolish (**begonalashtirish**) va o‘quvchiga moslashtirish (**o‘zlashtirish**). Birinchi yondashuvda asarning milliy-madaniy o‘ziga xosliklari saqlanib, o‘quvchi “boshqa dunyo” bilan tanishadi; ikkinchisida esa matn o‘quvchi uchun tanish va tushunarli shaklga keltiriladi. Ikkala yondashuvning ham o‘z afzalliklari va kamchiliklari bor, shu sababli muvaffaqiyatli tarjima ular o‘rtasidagi muvozanatni topadi.

Shuningdek, tarjimonning ikkala tilni va madaniyatni chuqur bilishi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Faqat til qoidalarini bilish yetarli emas: tarjimon asar yaratilgan tarixiy davr, ijtimoiy muhit va madaniy kontekstni ham chuqur tushunishi kerak. Tarjimonning badiiy didi va ijodiy qobiliyati esa tarjimaning adabiy sifatini belgilaydi.

Badiiy tarjima til, madaniyat va ijod uyg‘unlashgan murakkab jarayon bo‘lib, uning muammolarini o‘rganish tarjima nazariyasi va amaliyotini rivojlantirishga xizmat qiladi. To‘plangan ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki:

1. Realiyalar, frazeologizmlar va uslubiy xususiyatlarni berishda tarjimonning ijodiy yondashuvi eng muhim omil hisoblanadi.
2. Begonalashtirish va o‘zlashtirish strategiyalari o‘rtasida muvozanatni saqlash tarjima sifatini oshiradi.
3. Talabalarni tayyorlashda badiiy tarjimaning amaliy mashg‘ulotlari va qiyosiy tahlil usullarini kuchaytirish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. G‘ofurov I. Tarjima san’ati. — Toshkent: “O‘zbekiston”, 2012.
2. Musayev Q. Tarjima nazariyasi asoslari. — Toshkent: “Fan”, 2005.
3. Salomov G‘. Tarjima nazariyasiga kirish. — Toshkent: “O‘qituvchi”, 1978.
4. Google Scholar va elibrary.ru ilmiy ma’lumotlar bazasi materiallari.